

ASTIONIM (SHAHAR NOMLARI) KOMPONENTLI MAQOLLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Termiz davlat pedagogika instituti,
Tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Daminova Mushtariy

mushtariydaminova04@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti

Gumanitar yo‘nalishlarda

chet tillar kafedrası o‘qituvchisi

Mirzayeva Feruza

Feruzamirzayeva1983@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada astionim (shahar nomlari) komponentli maqollarning o‘zbek va turkiy tillardagi lingvomadaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Astionimlar — muayyan geografik makonni, xususan, shaharni ifodalovchi toponimik birliklar bo‘lib, ular frazeologik tizimda muhim o‘rin tutadi. Maqolada astionimli maqollarning milliy madaniy kod sifatida xalq dunyoqarashi, tarixiy xotirasi va qadriyatlar tizimini aks ettirishdagi o‘rni ochib beriladi. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, lingvomadaniy va semantik tahlil usullaridan foydalanilgan. Maqola yakunida astionimli maqollarning o‘zbek mentalitetidagi aksiologik (qadriyatga oid) xususiyatlari to‘g‘risida xulosalar taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: astionim, toponim, maqol, frazeologizm, lingvomadaniyatshunoslik, aksiologiya, o‘zbek tili, milliy mentalitet.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвистические и культурные особенности пословиц с астионимическими (названиями городов) компонентами в узбекском и тюркском языках. Астионимы — это топонимические единицы, представляющие собой определённое географическое пространство, в частности, город, и занимающие важное место во фразеологической системе. В статье

раскрывается роль астионимических пословиц как национального культурного кода, отражающего мировоззрение, историческую память и систему ценностей народа. В исследовании использованы методы сравнительно-типологического, лингвистического и семантического анализа. В конце статьи представлены выводы об аксиологических (ценностных) характеристиках астионимических пословиц в узбекском менталитете.

Ключевые слова: астионим, топоним, пословица, фразеология, лингвистические и культурологические исследования, аксиология, узбекский язык, национальный менталитет.

Annotation. This article analyzes the linguistic and cultural characteristics of proverbs with astionym (city names) components in the Uzbek and Turkic languages. Astionyms are toponymic units that represent a specific geographical space, in particular, a city, and they occupy an important place in the phraseological system. The article reveals the role of astionym proverbs as a national cultural code in reflecting the worldview, historical memory and value system of the people. The research used comparative-typological, linguistic and semantic analysis methods. At the end of the article, conclusions are presented on the axiological (value-related) characteristics of astionym proverbs in the Uzbek mentality.

Keywords: astionym, toponym, proverb, phraseology, linguistic and cultural studies, axiology, Uzbek language, national mentality.

Astionimlar (shahar nomlari) toponimik leksikaning muhim qatlamini tashkil etadi. Astionim atamasi yunoncha astu — "shahar" va onoma — "nom" soʻzlaridan kelib chiqqan boʻlib, muayyan shahar va shaharchalarning nomlarini bildiradi. Astionimlar oddiy geografik belgi sifatida emas, balki muayyan madaniy, tarixiy va ijtimoiy maʼlumotlarni oʻzida jamlagan semiotik birliklar sifatida qaraladi.

Maqollar — xalq falsafasining qisqa va taʼsirchan ifodasi. Ular avloddan-avlodga oʻtib, xalqning hayotiy tajribasini, axloqiy meʼyorlarini va baho mezonlarini aks ettiradi. Astionim komponentli maqollar esa oʻziga xos lingvomadaniy hodisa boʻlib, unda shahar

nomi orqali muayyan geografik muhit, ijtimoiy qatlam yoki tarixiy voqea haqidagi xalq tasavvuri ifodalanadi.

O‘zbek folklori va frazeologiyasida astionimlarning o‘rni hali yetarlicha o‘rganilmagan. Mavjud tadqiqotlar asosan ingliz va fransuz tillari materiallariga asoslangan. Shu bois, ushbu maqolada o‘zbek va turkiy tillardagi astionimli maqollarning lingvomadaniy xususiyatlarini tahlil qilish dolzarb hisoblanadi. Maqolaning maqsadi — astionim komponentli maqollarning semantik turlarini aniqlash, ularning milliy madaniy kod sifatidagi ahamiyatini ochib berish va o‘zbek mentalitetidagi aksiologik xususiyatlarini tavsiflashdan iborat.

Astionimlar tilning eng qadimiy qatlamlaridan birini tashkil etadi. Har qanday shahar nomi o‘zining paydo bo‘lish sababi bilan bog‘liq holda ma‘lum bir etnosemantik tasavvurni o‘zida aks ettiradi. Masalan, tarixiy jihatdan shahar nomlari quyidagi asoslarda shakllangan:

1. Geografik xususiyat — daryo, tog‘, o‘rmon nomi bilan bog‘liqlik
2. Tarixiy shaxs nomi — asoschi yoki mashhur shaxs nomi
3. Hunarmandchilik yoki savdo — shaharning iqtisodiy ixtisosligi
4. Diniy yoki madaniy ahamiyat — muqaddas joylar bilan bog‘liqlik

Tilshunos olim T. Ismoilov ta’kidlaganidek, astionimlarning ikkilamchi (norasmiy) nomlari alohida ahamiyatga ega. Bunday nomlar ko‘pincha turg‘un iboralar yoki maqollar tarkibida uchraydi va muayyan shaharga nisbatan xalqning munosabatini, bahosini ifodalaydi. Masalan, Londonning the Great Wen ("Katta chipqon") deb nomlanishi — bu metropoliyaga nisbatan salbiy munosabatning ifodasidir.

O‘zbek va turkiy tillardagi astionimli maqollar tahlili

O‘zbek maqollari tarkibida astionimlar nisbatan kam uchrasa-da, ular o‘ziga xos semantik yuklamaga ega. Quyidagi maqollar misolida tahlil olib boramiz: "Buxoro — gumbazi islom, Samarqand — ro‘yi zamin".

Ushbu maqolda ikki astionim — Buxoro va Samarqand nomi qatnashgan. Maqolning mazmuni — bu ikki shaharning islom madaniyati va umuman insoniyat sivilizatsiyasidagi o‘rni haqida. "Gumbazi islom" (islomning gumbazi) — Buxoroning diniy ahamiyatini,

"ro'yi zamin" (yer yuzining chehrasi) esa Samarqandning go'zalligi va ulug'vorligini ifodalaydi. Maqolda shahar nomlari orqali butun bir madaniy mintaqaning qadr-qimmati aks etgan.

"Toshkentni tosh bosgan, gapni — bosh" bu maqolda Toshkent shahrining nomi ishtirok etgan. Maqolning tuzilishida shahar nomiga mos ravishda tovush o'xshashligi (Toshkent — tosh) asosida o'yin qo'llangan. Asl ma'nosi: muammo (tosh bosish)dan ko'ra, muammo haqidagi gap (bosh) muhimroq. Astionim bu yerda poetik vosita sifatida xizmat qilgan.

(qardosh turkiy tillardan): "Anqara yo'li — qo'riq, Istanbul yo'li — yo'riq" ushbu turk maqolida ikki shahar nomi — Anqara va Istanbul qiyoslanadi. Maqolning mazmuni: Anqara yo'li xavfsizroq (qo'riq — qo'riqlangan, himoyalangan), Istanbul yo'li esa murakkabroq (yo'riq — tor, qiyin). Shahar nomlari orqali ikki turmush tarzi — konservativ va zamonaviy o'rtasidagi qarama-qarshilik ifodalangan. (o'zbek tilida): "Qo'qondan kelgan — qo'qonchi, Toshkentdan kelgan — toshkentchi" ushbu maqolda shahar nomlaridan shu shaharga xos odat yoki xususiyatni ifodalashda foydalanilgan. Maqolning asl ma'nosi — har bir shaharning o'ziga xos urf-odati, o'ziga xos insonlari borligi haqida. Bu yerda astionimlar etnomadaniy stereotip shakllanishiga xizmat qilgan.

Aksiologiya — qadriyatlar haqidagi ta'limot. Tilshunoslikda aksiologik yondashuv til birliklarining "yaxshi/yomon", "go'zal/xunuk", "foydali/zararli" kabi baholarni ifodalash qobiliyatini o'rganadi.

Ingliz tilidagi astionimli iboralarni o'rgangan T.Ismoilovning ta'kidlashicha, Britaniya shahar nomlari ishtirokidagi iboralar 85% ni, AQSH shaharlari 14% ni, Avstraliya shaharlari esa atigi 1% ni tashkil qiladi. Bu ko'rsatkichlar mamlakatning tarixiy chuqurligi va madaniy an'analarning mustahkamligi bilan bog'liq. O'zbek tili uchun ham shunday tendensiya xos: Buxoro, Samarqand, Xiva, Qo'qon kabi qadimiy shaharlar nomi bilan bog'liq maqollar ko'proq uchraydi. Astionimlar faqat geografik belgi emas, balki muayyan shaharga nisbatan etnostereotip (milliy qarash) shakllanishiga xizmat qiladi. Masalan, Toshkent haqida "Toshkent — bozor, har kimga o'z so'zi" degan ibora mavjud

bo‘lib, unda poytaxtning savdo-sotiq markazi ekanligi, ko‘p millatlilik va shovqini aks etgan.

Fransuz tilshunosligida ham shunday hodisa kuzatiladi: "Vivre à Paris, mourir en province" (Parijda yasha, provinsiyada o‘l) — bu maqolda Parij hayotning faol bosqichi, provinsiya esa tinchlik ramzi sifatida qaralgan .

XULOSA

Astionim komponentli maqollar o‘zbek frazeologik tizimining qiziqarli va muhim qatlamini tashkil etadi. O‘zbek tilidagi astionimli maqollarni qiyosiy-tipologik aspektda o‘rganish, ularni frazeografik (maqollar lug‘ati) nuqtai nazardan tizimlashtirish va turkiy tillar doirasida qiyosiy tahlil qilish kelgusidagi tadqiqotlarning dolzarb vazifalaridandir.

References

1. Исмаилов, Т. (2024). Astionimlar haqida etnospesifik fikrlarning aksiologik tavsifi. *Лингвоспектр*, (2), 45-52.
2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. (2020). 5 jildli. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
3. Imlo.uz — O‘zbek tilining imlo lug‘ati. (2024). "Astionim" so‘zi. <https://imlo.uz/word/astionim>
4. Jo‘rayev, M. (2019). O‘zbek frazeologiyasi va paremiologiyasi. Toshkent: Fan.
5. Qurbonov, T. (2017). Toponimikaning lingvomadaniy asoslari. O‘zbek tili va adabiyoti, (4), 23-29.
6. Mirzaeva, Feruza. “Структурно-семантические характеристики английских и узбекских пословиц с существительными компонентами.” *Универсальная индексная библиотека Вестника педагогов нового Узбекистана*, vol. 1, no. 11, 30 Nov. 2023, pp. 64–67.
7. Mirzayeva F. "Proverb as an object of linguistic research" *World Bulletin of Social Sciences* (33), 82-87, 2024.
8. Mirzayeva F. "Contrastive study of proverbs with a hydronom component in English and Uzbek languages" *The Peerian Journal* (40),36-38, 2025.